

ПОНЯТТЯ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

Яворська Н.О.,

докторка філософії з галузі «Право»

ORCID: 0000-0002-1721-0886

Яворська Н.О. Поняття соціальної функції держави.

Стаття присвячена з'ясуванню визначення поняття соціальної функції держави. На основі аналізу підходів учених до тлумачення визначення понять «функції», «функції держави», «соціально функція» визначається зміст поняття «соціально функція держави». Обґрунтовується, що соціально функція держави є основним цілеспрямованим і комплексним напрямком законодавством регламентованого впливу держави на суспільні відносини (та їх учасників) у соціальній сфері. Відповідний соціально-правовий вплив зумовлений нормативно визначеними соціальними завданнями держави, погодженими з правовими принципами, та здійснюється суб'єктами владних повноважень, що реалізують соціальну функцію, у встановлених формах та з використанням певних методів. Головною метою цього впливу є забезпечення належного рівня соціальної безпеки людини та громадянина у державі. Автором встановлюється, що соціально функція держави характеризується рядом особливих рис. По-перше, соціально функція держави регулюється та визначається чинним законодавством України, що забезпечує узгодженість дій та рішень, що об'єктивують цю функцію держави, вимогам принципу правової законності, який відображено конституцієдавцем у ч. 2 ст. 19 Основного Закону України. По-друге, соціально функція держави є систематичним і цілеспрямованим впливом на суспільні відносини (і сторін цих відносин) у соціальній сфері, який здійснюється внаслідок здійснення дій та прийняття рішень суб'єктами владних повноважень в означеній сфері. По-третє, соціально функція держави, будучи цілеспрямованим впливом на суспільні відносини (та їх учасників) у соціальній сфері, також пов'язується із реалізацією соціально орієнтованих завдань держави, виконання яких дозволяє суб'єктам реалізації соціальної функції держави досягати мети цієї функції. По-четверте, соціально функції держави передбачає її динамічне відображення в об'єктивній дійсності, що досягається шляхом її реалізації відповідним колом суб'єктів. По-п'яте, динамічний вираз в об'єктивній дійсності соціальної функції здійснюється у конкретних формах, а також з використанням певних способів та із застосуванням конкретних засобів здійснення дій та прийняття рішень, які вирішують ті чи інші завдання реалізації соціальної функції держави.

Ключові слова: реалізації соціальної функції, соціально безпека, соціально функція, соціальний захист, функції держави.

Yavorska N.O. The concept of the social function of the state.

This paper aims to clarify the concept of the state's social function. Through an analysis of scholarly approaches to the definitions of "function," "state functions," and "social function," the author establishes the content of the term "social function of the state." It is argued that, in a modern context, the social function is the primary, purpose-driven, and integrated direction of state influence on social relations, governed by legal frameworks. This influence is shaped by the state's legally established social objectives, aligned with foundational legal principles, and is executed by authorized entities who perform this social role within defined forms and using specific methods. The overarching aim of this state-directed influence is to secure a suitable level of social security for all individuals and citizens. The author identifies several distinctive features of the state's social function. First, this function is guided and defined by current Ukrainian legislation, which ensures alignment with the legal principle codified in Part 2 of Article 19 of the Constitution of Ukraine. This legislative basis secures coherence in the actions and decisions that bring this function into effect, emphasizing adherence to the principle of legality. Secondly, the social function embodies a systematic and goal-oriented influence on social

relations, impacting the individuals and groups involved in these relations. This influence is realized through the coordinated actions and decision-making processes of authoritative entities, specifically tailored to address social concerns and objectives. The author further elucidates that the social function of the state, as a directed influence on social relations and their participants, is closely aligned with the execution of socially oriented objectives. This functional alignment enables those charged with implementing the state's social function to fulfill its overarching purpose. Additionally, the social function inherently requires a dynamic and active expression in tangible reality, materializing through the coordinated actions of designated actors. This dynamic manifestation occurs in specific, structured forms, utilizing particular methods and tools tailored to address the challenges inherent in executing the state's social function. Thus, the practical realization of this function reflects a systematic approach in both form and application, addressing defined social issues through targeted actions and decisions.

Key words: functions of the state, implementation of social function, social function, social protection, social security.

Постановка питання. На сьогоднішній день Україна продовжує становлення в якості соціальної держави, ще не набувши характеристик соціальної держави прогресивного типу (є близькою до соціальних держав консервативного та корпоративного типу, хоча прогрес у розвитку соціального законодавства минулих років міг би сформувати фундамент для трансформації України в соціальну державу соціал-демократичного типу). При цьому відповідний процес відбувається контрадикторним чином: з одного боку, констатується потреба розбудови України в якості сучасної соціальної держави; з іншого ж боку, здобутки попередніх років, спрямовані на розвиток України в якості соціальної держави, нівелюються процесом десоціалізації, що сьогодні обтяжується продовженням постковідної епохи соціально-економічного розвитку держав світу та повномасштабною війною в Україні. Разом з тим важливо відзначити, що окреслена проблема носить більш широкий і глобальний характер, оскільки сучасні суспільства практично всіх країн світу стикаються з кризою самої концепції соціальної держави. Як зазначають дослідники [1, с. 90; 2, с. 10; 3, с. 363], навіть найрозвиненіші держави неспроможні повною мірою реалізувати всі завдання соціальної функції (далі – СФ), які покладено на державу. Однак ця ситуація склалась не випадково, а є результатом світової економічної кризи 2008-2009 рр., яка стала найсерйознішим економічним спадом з часів Великої депресії. Тим не менш, зазначені кризові явища у сфері реалізації СФ держави можуть бути подолані, а насамперед в Україні, що має значний потенціал для формування справжньої соціальної держави прогресивного типу. Досягнення таких соціально-значущих результатів можливе лише за умови, коли Україна почне систематично підвищувати якість реалізації своєї СФ, що є питанням, якому, на жаль, поки що не приділяється уваги у наукових колах.

Аналіз наукової літератури та невирішені раніше питання. Критично аналізуючи наявну наукову літературу слід зауважити, що теорія функцій держави у цілому вже розкривалась багатьма українськими правниками, зокрема С.С. Богуном, В.В. Волинцем, С. М. Мельничук, В.І. Салом та іншими правниками. Крім того, сутності та проблематиці СФ держави вже приділялась досить широка увага вітчизняних учених, серед яких: І.В. Арістова, О.В. Бермічева, В.Г. Бульба, В.В. Вашкович, А.Є. Краковська, Д.Г. Севрюков та інші учені. Врахування наукових напрацювань цих та інших науковців сприятиме комплексному формуванню актуальної наукової думки стосовно сутності СФ держави.

Метою статті є з'ясування визначення поняття СФ держави. Для досягнення цієї мети необхідно виконати такі *завдання*: 1) розкрити зміст поняття «функція»; 2) проаналізувати підходи учених до тлумачення сутності функцій сучасної держави; 3) з'ясувати позиції учених стосовно змісту поняття «СФ» та «СФ держави», на підставі чого викласти сучасну дефініцію поняття «СФ держави»; 4) виокремити ключові риси СФ держави.

Виклад основного матеріалу. Термін «функція» характеризується багатозначністю, що є закономірним, оскільки використовується для опису динамічних структур, а насамперед відображаючи дію таких структур, потенціал їх впливу на відповідні об'єкти впливу. При цьому в юридичному сенсі функції є юридично значущими обставинами (явищами) правової реальності, в яких найвиразніше проявляється сутність суб'єктів та об'єктів права, функції яких осмислюються.

При цьому, розглядаючи функції в правовому контексті особливої уваги заслуговують саме функції держави, як гаранта соціальної безпеки, що загалом є станом буття в державі, яка дося-

гається за рахунок реалізації органами публічної служби (їх посадовими особами) СФ держави. З цього приводу слід зауважити, що функції держави у переважній своїй кількості, як зазначає вітчизняна учена Д.С. Гвасалія, «відображають основні соціально важливі напрямки її діяльності на конкретному історичному етапі розвитку, тобто, являють собою сукупність дій держави, спрямованих на забезпечення потреб та інтересів суспільства. Вони реалізують сутність і соціальне призначення державного управління суспільством, а також є визначальною категорією права соціального забезпечення, тобто – пріоритетним завданням, що стоять перед державою» [4, с. 43]. Тобто, у досить широкому сенсі *всі функції держави – «соціальні»*, будучи спрямованими (прямо чи опосередковано) на задоволення тих чи інших соціальних прав людини, законних інтересів людини та держави в суспільстві, а також законних інтересів самого суспільства. Ця «соціальна» характеристика функцій держави пронизує практично всі ознаки таких функцій, до яких ученими віднесено: «реалізація основних завдань держави по обслуговуванню суспільства і його членів в усіх сферах соціальних відносин; відображення і конкретизація соціальної сутності держави, зокрема, в функціях чітко проявляється відповідь на питання про те, чиї інтереси виражає і забезпечує держава: окремих класів, соціальних груп чи всього суспільства; у різних історичних типах проявляються закономірності і особливості розвитку соціально-економічних і політичних умов суспільного життя; необхідність розглядання функцій держави в якості напрямків і сторін її діяльності» [4, с. 43]. Отже, вказівку про те, що практично всі функції держави є «соціальними», слід розуміти, як те, що функції сучасної держави є соціально орієнтованими, узгодженими із СФ держави.

Аналізуючи наукові позиції українських вчених щодо сутності функцій держави можемо зауважити, що серед них загалом існує згода в позиції, крізь призму якої ці функції є цілеспрямованими та конкретними напрямами публічно-владної діяльності, орієнтованими на реальне здійснення цілей, пов'язаних зі створенням та існуванням держави, що відбивають її загальносоціальну та юридичну сутність, а також цінність. Отже, відповідні функції включають іманентні напрями та види публічно-владної діяльності, що виконується органами публічної служби та їх посадовими особами, які є суб'єктами права, що забезпечують правопорядок і безпечність громадянського співіснування. Так означену позицію поділяє, зокрема, І.В. Арістова, котра називає функції держави «основними, найбільш важливими напрямками її діяльності, основними напрямками внутрішньої і зовнішньої діяльності держави, в яких виявляється та конкретизується її сутність та соціальне призначення» [5, с. 18]. Між тим, вітчизняний учений О.А. Марущак вважає, що «функції держави як динамічні, властиві конкретному історичному етапу основні напрями діяльності держави, які виражають її сутність і соціальне призначення, покликані реалізовувати управління суспільством і поставлені перед нею цілі та задачі» [6, с. 20].

Таким чином, можемо дійти висновку, що учені досягли певної згоди у тому, що слід розуміти під «функціями держави», а певні відмінності у формулюванні цього явища можна пояснити різними аспектами вияву відповідних функцій, які науковці вважають важливим у поясненні сутнісної природи таких функцій. У цьому контексті слід також зазначити, що в процесі аналізу наукової літератури, в якій ученими формулюються визначення поняття «функції держави», можемо помітити також альтернативні підходи до розуміння відповідного юридичного конструкту, що дозволяють зрозуміти інші особливості вияву досліджуваних функцій. Наприклад, українська правниця М.В. Дзевелюк вважає, що функції держави є «особливими каналами комунікації між державою і суспільством, що виникають унаслідок раціоналізації їх нормативних та інституційних засад, що веде до їх становлення як дискурсів – стабільних і тривалих форм взаємодії між людьми, покликаних вирішувати завдання загальносуспільного значення» [7, с. 25]. Вважаємо, що таке розуміння функцій держави може бути виправданим лише в якості уточнення певного вияву досліджуваного явища, а не, в якості основного (в інакшому випадку – відбувається десистематизація наукової думки про функції держави, що унеможливує подальше гармонійне становлення універсального доктринального розуміння СФ, її реалізації та правового регулювання реалізації такої функції).

З'ясувавши сутність функцій держави, можемо перейти до дослідження сутності СФ держави. Спершу зазначимо, що СФ у навчальній літературі загалом розкривається в якості «ролі, яку виконує той чи інший елемент соціальної системи (соціальний інститут, соціальний процес, соціальні дії) в суспільстві або ж в соціальній спільноті» [8, с. 8]. Конкретизуючи викладене визначення СФ в контексті СФ держави (адже вона є особливим видом СФ), зазначимо, що ця функція в

практичній дійсності зводиться до: по-перше, комплексу законодавчо передбачених і узгоджених із принципами права, а також обумовлених історичними умовами державотворення, дій та рішень суб'єктів владних повноважень у рамках форм, з використанням способів і застосуванням засобів формування умов, за яких громадяни перебувають у стані соціальної захищеності, а опинившись в стані соціальної вразливості, можуть отримати допомогу (послуги), які зумовлять відновлення їх рівня соціальної безпеки; по-друге, напряму діяльності держави, зосередженого на формуванні умов соціально-безпечного буття громадян, а саме за рахунок забезпечення доступності соціальних благ, створення інклюзивного суспільства, усунення соціальних ризиків чи мінімізацію їх негативного ефекту з метою забезпечення соціальної безпеки держави

Відтак, СФ держави у загальноправовому контексті є цілеспрямованим напрямом діяльності держави у соціальній сфері, в результаті якої утверджуються соціальні права людини, законні інтереси у соціальній сфері. Конкретизуючи викладену дефініцію, зазначимо, що СФ держави, є функцією, яка характеризується такими ознаками: «закріплена в Конституції та інших законодавчих актах; є похідною від соціальних завдань, які взяла на себе держава, з одного боку, та засобом реалізації соціальних прав людини та громадянина – з другого; є внутрішньою функцією, оскільки її об'єктом є людина, її життя та здоров'я; для її реалізації (контролю за реалізацією, виконанням тощо) створюється система державних органів спеціальної компетенції; реалізується переважно в правових формах, серед яких правотворча, правозастосовча та правоохоронна; законодавче визначення мінімуму соціальних благ, які повинен отримувати кожен, з одного боку, створення правового механізму захисту соціальних прав – з другого; законодавче закріплення обов'язковості соціальної допомоги певним категоріям громадян (інвалідам, безробітним, чорнобильцям та ін.)» [5, с. 20-21]. Із цим підходом до розуміння СФ держави у тій чи іншій мірі погоджуються й інші учені [5, с. 21; 9, с. 8; 10, с. 72]. При цьому вітчизняна юрист-трудова Г. О. Яковлева, критично аналізуючи підходи науковців щодо розуміння поняття СФ, дійшла думки, що ученими робилась спроба тлумачити цю функцію «шляхом окреслення ознак, які складають зміст СФ», з чим учена не погоджується, адже за такого підходу «не відображено єдиної суті СФ, а лише висвітлено основні напрямки та заходи щодо її реалізації» [11, с. 21]. При цьому Г.О. Яковлевою стверджується, що під поняттям «СФ держави» слід розуміти «нормативно, інституційно та політично забезпечений та комплексний напрямок діяльності: який відображає її роль у забезпеченні соціального добробуту суспільства та дотримання прав і свобод кожного, підтримки соціальних ініціатив у суспільстві, максимального застосування непрямих методів стимулювання суспільного розвитку; спрямований на утвердження в суспільстві принципів соціальної стабільності, соціальної справедливості в поєднанні із соціальною рівністю, соціальним партнерством, соціальним захистом та соціальним забезпеченням; одним зі своїх проявів та цілей (не єдиним) має створення ефективної, стабільної та конкурентоздатної системи соціального забезпечення» [12, с. 66]. У загальному ж сенсі відповідна функція, на думку ученої, є «функцією, що забезпечує реалізацію принципу визнання людини найвищою соціальною цінністю, людиноцентризму та пріоритету забезпечення прав та інтересів кожної конкретної особи перед будь-якими іншими політичними, економічними, культурними, екологічними інтересами держави» [11, с. 21].

Виходячи з викладеного, можна зробити висновок, що в більш конкретному розумінні СФ держави є основним цілеспрямованим і комплексним напрямком законодавством регламентованого впливу держави на суспільні відносини (та їх учасників) у соціальній сфері. Відповідний соціально-правовий вплив зумовлений нормативно визначеними соціальними завданнями держави, погодженими з правовими принципами, та здійснюється суб'єктами владних повноважень, що реалізують СФ, у встановлених формах та з використанням певних методів. Головною метою цього впливу є забезпечення належного рівня соціальної безпеки людини та громадянина у державі.

Враховуючи сформульоване визначення поняття СФ держави можемо дійти висновку, що для цієї функції характерними є наступні властивості: по-перше, СФ держави регулюється та визначається чинним законодавством України, що забезпечує узгодженість дій та рішень, що об'єктивують цю функцію держави, вимогам принципу правової законності, який відображено конституцієдавцем у ч. 2 ст. 19 Основного Закону України. У цьому контексті слід підкреслити, що нормативно-правове забезпечення СФ держави є закріпленням: правових рамок реалізації СФ, забезпечуючи її правомірність; підстав, умов, способів і засобів, які дозволяють суб'єктам реалізації СФ належним чином реалізувати свій статус суб'єкта, що виконує відповідну функцію держави. По-друге, СФ держави є систематичним і цілеспрямованим впливом на суспільні відносини

(і сторін цих відносин) у соціальній сфері, який здійснюється внаслідок здійснення дій та прийняття рішень суб'єктами владних повноважень в означеній сфері. Вказівку на те, що відповідний вплив є цілеспрямованим, важливо розуміти як те, що будь-яка функція держави є цілісною юридичною конструкцією (явищем), елементи якої підпорядковуються конкретній меті створення та подальшої реалізації, розвитку цієї функції. СФ не є винятком, а тому характеризується конкретною метою, яка може бути зведена до формування комплексу умов соціально-безпечного співжиття громадян, що передбачає запобігання та протидію соціальним ризикам, компенсацію шкоди від соціальних ризиків, які не були вчасно усунені (або не підлягають усуненню), а також пошук «прихованого» потенціалу в діяльності держави та суспільства, який може бути використаний для підвищення рівня соціальної безпеки держави (як наслідок цього – усі громадяни мають перебувати у стані соціальної захищеності). По-третє, СФ держави, оскільки є цілеспрямованим впливом на суспільні відносини (та їх учасників) у соціальній сфері, також пов'язується із реалізацією соціально орієнтованих завдань держави, виконання яких дозволяє суб'єктам реалізації СФ держави досягати мети цієї функції. Серед таких завдань можна виокремити, зокрема: покращення умов життя громадян, створення умов для соціальної безпеки держави та суспільства, запобігання соціальним ризикам, а також трансформації допустимих соціальних ризиків у неприпустимі ризики тощо. По-четверте, СФ держави передбачає динамічне відображення в об'єктивній дійсності, що досягається шляхом її реалізації суб'єктами, які мають відповідний правовий статус, а саме органи публічної служби (їх посадові особи), предметом відання яких є відповідальне виконання тих чи інших завдань, які є завданнями СФ держави. По-п'яте, динамічний вираз в об'єктивній дійсності СФ здійснюється у конкретних формах (загальносоціальних, правових, організаційно-правових), а також з використанням певних способів та із застосуванням конкретних засобів здійснення дій та прийняття рішень, які вирішують ті чи інші завдання реалізації СФ держави.

Висновки. Підсумовуючи викладене, можемо дійти висновку, що СФ держави є системою нормативно визначених напрямів вирішення завдань, які спрямовані на забезпечення соціальної захищеності та добробуту громадян, внаслідок чого забезпечується функціонування соціально-правового режиму соціальної безпеки держави. Відповідна функція реалізується органами публічної служби та їх посадовими особами, як суб'єктами реалізації цієї функції, у межах чинних правових норм і принципів, у результаті чого забезпечується юридична визначеність (відповідно, і передбачуваність, прогнозованість) дій та рішень суб'єктів владних повноважень у соціальній сфері. У цьому контексті СФ держави: по-перше, зумовлює необхідність створення та забезпечення правового механізму забезпечення соціальної безпеки, який є інституційною основою для об'єктивації цієї функції держави; по-друге, відображає роль держави як охоронця, захисника та гаранта суспільного блага, культивування соціальної відповідальності, справедливості та солідарності. Отже, у соціально-правовому сенсі СФ держави втілює у собі концептуальне розуміння держави як суб'єкта, відповідального за формування умов соціально-збалансованого співжиття громадян, які характеризуються соціальною гармонією, повагою людської гідності та практичним підтвердженням визнання державою людини, її життя та здоров'я як вищої соціальної цінності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мудролюбова Н.О. Соціальна держава: шляхи її формування та механізми реалізації на прикладі Королівства Швеції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2019. 255 с.
2. Смачило С.М. Формування та реалізація соціальної функції держави в умовах глобалізації: джерелознавчий аналіз дискурсного поля України. *Актуальні проблеми державного управління*. 2017. № 4 (72). С. 9–15.
3. Яковюк І.В. Правові основи європейської інтеграції та її вплив на державно-правовий розвиток України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2013. 474 с.
4. Гвасалія Д.С. Соціальна функція держави та її складові. *Економіка і регіон*. 2011. № 2 (29). С. 42–46.
5. Арістова І.В. Соціальна функція держави як визначальна категорія права соціального забезпечення України. *Форум права*. 2006. № 2. С. 18–21.
6. Марущак О.А. Функції держави: визначення поняття. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2019. № 3 (65). С. 17–21.

7. Дзевелюк М.В. Традиції та новації в розвитку функцій сучасної держави: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Одеса, 2017. 209 с.
8. Соціологія праці: посібник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. В.В. Балути. Донецьк: Південний Схід, 2011. 374 с.
9. Вашкович В.В. Соціальна функція держави як одна із функцій правової держави. *Верховенство права та правова держава*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 21-22 жовтня 2016 р.). Ужгород: УжНУ, 2016. С. 7–10.
10. Галіцина Н.В. Що розуміти під категорією соціальна функція? *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. № 15, Т. 1. С. 69–73.
11. Яковлева Г.О. Суб'єкти права соціального забезпечення: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2019. 434 с.
12. Яковлева Г.О. До проблеми визначення поняття «соціальна функція держави». *Юридична наука: виклики і сьогодення*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 12–13 червня 2015 р.). Одеса: ПФП, 2015. С. 65–66.